

LLEGIR KAVAFIS

SALVADOR OLIVA I MARCH

No fa pas gaire, Eusebi Ayensa, un dels neohellenistes més significats del nostre país, em va fer arribar el disc que Josep Tero va compondre en homenatge a M. Àngels Anglada, *Et deixaré la veu*. El recull, una veritable perla musical i literària, inclou fragments recitats de les obres de l'escriptora i poemes musicats de Kavafis amb versions tan encertades com “Cos meu, recorda ...” o “Lluny”. I és que Anglada, empordanesa d'adopció, sentia una profunda fascinació, com molts del gremi entre els quals goso comptar-me, per l'obra del poeta alexandrí. Fins i tot en recreà la figura i la poesia a *Nit de 1911*, el seu llibre pòstum. La qüestió és que tot plegat m'ha esperonat a rellegir i assaborir —en el sentit més etimològic del terme— la poesia kavafiana.

Un aspecte que sorprèn és l'enorme ressò que ha tingut la seva obra i la seva enigmàtica personalitat en àmbits no estrictament poètics, com és el cas del cinema, la música, el teatre, la novel·la... És ben segur que el mateix poeta n'hauria estat el primer corprès, ja que el gènere poètic acostuma a raure en biblioteques i a ser consumit fonamentalment per lletraferits. Però en el cas de Kavafis no ha estat pas així. Ha gaudit d'una atenció extraordinària en àmbits culturals ben diversos i, malgrat el gairebé segle que ens en separa, l'interès per la seva poesia no minva. I si la fama de l'alexandrí a nivell internacional és a hores d'ara inqüestionable, resulta absolutament digna d'admiració —tractant-se d'un escriptor contemporani estranger— la profunda influèn-

cia que ha exercit en la cultura catalana d'ençà de la segona meitat del segle XX. A part de les nombroses traduccions, algunes de les quals són d'una exquisida qualitat (com les que aniré citant en aquest article: Carles Riba – CR, Eudald Solà – ES, Joan Ferraté – JF), la incidència del poeta sobre la literatura i la música catalanes ha estat més que notable. Jo gosaria titllar el fet d'insòlit. Una llarga llista d'intel·lectuals, escriptors i músics s'ha deixat captivar pel seu missatge i posa de manifest el grau d'atracció que hom sent per la seva poesia. Sense anar més lluny, llegint fa poc Manuel Forcano —per citar només un exemple— detectava a cada pas ecos kavafians en poemes com “Termòpiles” o “Ítaca” i en les constants referències al món del desig, de l'erotisme i del record.

La relectura de l'obra de Kavafis i la constatació de la transcendència que ha tingut a casa nostra m'han empès a escriure aquestes línies. No maldo pas per treure-hi a la llum res de nou, només pretenc sintetitzar allò que caracteritza la seva poesia tot oferint-ne breus fragments il·lustratius. L'objectiu final és animar potencials lectors del segle XXI a deixar-se seduir pels seus versos.

LA INFÀNCIA ALEXANDRINA (1863-1882)

Constantinos Petros Fotiadis Kavafis, el més petit de nou germans, neix a Alexandria l'abril de 1863 en el si d'una família grega benestant emigrada a Egipte. El seu pare havia fundat a Londres una

empresa d'importació i exportació de cotó egipci (Cavafy Brothers Ltd) i fins i tot gaudia de la nacionalitat britànica. De fet, la primera llengua del poeta és l'anglès i més endavant aprendrà el grec. La prosperitat de la família Kavafis es veu truncada per la sobtada mort del pare. La consegüent crisi econòmica familiar els obliga a traslladar-se a Liverpool durant cinc anys. El 1877 retornen a Alexandria. En aquells moments Egipte, sota dominació britànica, es veu ofegat pels interessos econòmics i estratègics d'anglesos i francesos. Però l'esperit d'independència dels egipcis cultiva l'odi cap als anglesos i pressiona la colònia grega perquè vagi abandonant el control del comerç. El 1882 es dona una crisi política sense precedents. Violents brots xenòfobs acaben amb la contundent resposta britànica: des d'un vaixell de la flota anglesa, Alexandria és bombardejada. La casa dels Kavafis en surt totalment destruïda. La família es trasllada a Constantinoble per buscar aixopluc en el cercle familiar de la mare. El poeta té 19 anys.

ESTADA A CONSTANTINOBLE (1882-1885)

Els avis materns són fanariotes, és a dir, grecs que resideixen al barri del Fanar de Constantinoble, indret on hi ha instal·lat el Patriarcat ortodox. Els grecs d'aquest barri es dediquen al comerç a gran escala i són molt ben considerats. Durant aquest interval que dura encara no tres anys, el poeta assumeix dos fets cabdals que marcaran d'ara en endavant la seva vida i la seva obra. D'una banda, convençut que els anglesos són els vertaders culpables de la decadència gradual d'Alexandria, reivindica el seu origen i la seva condició de grec (encara té el passaport britànic, herència paterna, però al cap dels anys acabarà nacionalitzant-se grec). De l'altra, manté la primera relació amorosa amb un cosí seu i accepta de portes endins la seva naturalesa homosexual.

EL RETORN DEFINITIU (1885-1933)

Quan tornen a Alexandria, Constandinos Kavafis té 22 anys i domina bé l'anglès, el francès i el grec, tot i que parla aquesta darrera llengua amb un cert deix anglosaxó que mai no acabarà d'abandonar del tot. Comença escrivint en anglès i, després d'uns quants anys d'obsedit aprenentatge, es decanta per la llengua grega. Durant força anys treballa d'agent de borsa per acabar exercint, fins a la seva jubilació, de funcionari en el ministeri de Treballs Públics d'Egipte. No viu, doncs, en cap moment de les poesies que escriu en les seves estones lliures i que imprimeix en fulletons i escampa entre els seus coneguts.

Al llindar del canvi de segle, Kavafis comença a ser ja un poeta conegut. Sovintegen els viatges a França, Anglaterra i Grècia i es manté informat sobre els darrers corrents literaris europeus. Amb els seus viatges a Atenes, referma la seva consciència d'hel·lènic i manté xerrades amb intel·lectuals del moment, però l'alexandrí no deixa de ser vist com un grec forani i exòtic que no viu el batec nacionalista del país i que escriu amb un estil molt allunyat de la moda literària grega. De fet ell mateix sovint s'autoqualifica d'antiromàntic i això, afegit al seu caràcter reservat, escèptic i irònic, el converteix automàticament en un poeta desfasat que neda contra corrent. Malgrat tot, Kavafis, instal·lat al seu piset del carrer Lepsius, continua tenaçment amb el seu treball literari i adopta Alexandria i l'hel·lenisme —no pas Grècia— com a marc exclusiu per a la seva obra.

ELS DARRERS MESOS (1933)

El juny de 1932 se li diagnostica un càncer de laringe i li practiquen una traqueotomia. Després de deu mesos de molt de patiment, l'abril de 1933, just el dia que feia els setanta anys, a les dues de la matinada, Kavafis mor a la seva ciutat natal. És enterrat al cementiri de la comunitat grega (Satbi).

Alexandria acaba de perdre el seu poeta. En un calaix del seu piset troben 154 poesies ordenades per a la publicació que es convertiran en els poemes canònics i que seran editats tots junts per primera vegada a Alexandria el 1935. Així mateix, en un altre calaix, s'hi troben els poemes d'abans de 1891 que el poeta refusa explícitament amb aquesta nota manuscrita: NOT FOR PUBLICATION.

EMOCIÓ CEREBRAL

Els poemes de Kavafis presenten una aparent simplicitat que és fruit d'un exigent mètode de treball de documentació i de poliment constant a l'estil horacià. Són concisos, austers, mancats de lirisme, molt calculats i amb escassíssimes figures retòriques. En definitiva, una poesia intel·lectual i freda, despullada de guarniments i en què s'ha eliminat el sentimentalisme i tot allò que pugui resultar superflu. Els silencis hi parlen tant o més que les pròpies paraules, i es fa molt propera a la prosa per l'ús freqüent d'incisos i parèntesis. Sovint, persones no gaire aficionades a la poesia troben atractiva aquesta "emoció cerebral" —així la batejà el mateix poeta— que destil·len els seus versos. Joan Fuster definia la seva poesia amb aquestes encertades paraules: «*Estranya, arqueològica i alhora viva i popular veu del poeta d'Alexandria*».

S'hi detecta una clara influència dels epigrames de l'Antologia Palatina, així com de la historiografia i poesia didàctica antigues. Pel que fa a la llibertat en el tractament de l'erotisme, s'acosta molt a Baudelaire i als simbolistes, mentre que la fredor i el recurs obsessiu a l'anècdota històrica el fan deutor dels parnassians.

Kavafis pertany a la colònia grega d'Egipte però, tot i tractar-se d'un país en aquells moments força hel·lenitzat, no deixa de viure en un territori al·lòfon. Per tant, adopta la llengua grega com a pàtria i com a signe d'identitat:

(...) *De vegades componc en el grec més polit versos arriscadíssims, els quals faig circular molt en secret (...)*

(*Teatre de Sidó. 400 dC*) (CR)

De totes maneres, Kavafis, utilitza una llengua artificial força allunyada de la que es parla pels carrers de Grècia. Fa ús d'una llengua mixta que barreja dos registres: el grec culte (*katharévussa*), utilitzat sobretot en poemes de temàtica històrica, i el grec popular (*dimotikí*), que reserva més aviat per als poemes de tema quotidià.

EL POETA DE LA CIUTAT

El gran Alexandre, en el seu quimèric projecte d'escampar l'hel·lenisme arreu dels territoris conquerits, acabà acomplint un dels seus somnis, el de fundar una ciutat que s'erigís en frontissa entre Orient i Occident. La mort d'Alexandre (323 aC) és considerada el límit cronològic que marca la fi del classicisme grec i que obre les portes a una nova etapa: l'hel·lenisme. Atenes ha deixat de ser el centre indiscutit del món civilitzat i altres ciutats gregues del Mediterrani oriental com Efes, Antioquia, Pèrgam o la mateixa Alexandria n'eclipsen el protagonisme. Al cap d'uns quants anys, Alexandria esdevé fins a tal punt la capdavantera econòmica i cultural d'aquell temps que l'etapa esmentada rep el sobrenom d'«alexandrina». Aquesta ciutat cosmopolita era molt coneguda per edificis i centres tan meravellosos com el Far, el Museu o la Biblioteca, i hi convivien harmoniosament cultures i llengües diverses amb predomini del grec.

Al cap de dos mil anys i escaig, la ciutat, que conserva encara la seva essència multicultural, contempla com neix dins de la colònia grega el petit Kavafis. El poeta, conscient de l'herència que representa aquesta tradició, identificarà l'Alexandria hel·lenística amb la del moment que li toca viure. Les coincidències no són pas poques:

aiguabarreig social i cultural, presència significativa de la llengua grega, permissivitat moral i sexual, etc. Per tot plegat, Alexandria acaba essent adoptada per Kavafis com una pàtria poètica i real. En una simbiosi absoluta entre vida i obra, accepta els límits que la ciutat li imposa i la sacralitza, és a dir, la converteix en marc gairebé exclusiu dels seus dies i dels seus versos:

*Has dit: "Me n'aniré en una altra terra,
me n'aniré en una altra mar.
Bé hi haurà una ciutat millor que aquesta."
(...) Uns nous indrets, no els trobaràs,
no trobaràs, no, unes altres mars.
La ciutat, on tu vagis anirà. (...)
Sempre serà en aquesta ciutat que arribaràs.
Cap a uns altres llocs, no ho esperis,
no hi ha vaixell per' tu, no hi ha camí.
Tal com has devastat aquí la teva vida,
aquí, en aquest racó petit,
és en tota la terra que n'has fet la destrossa.*

(La ciutat) (CR)

La utilització constant d'Alexandria (tant de la històrica com de la moderna) com a excusa i escenari de la seva poesia li van merèixer l'apel·latiu d'«el poeta de la ciutat». L'etiqueta, ben adequada, va sorgir de la ploma de Lawrence Durrell, que, amb el seu fascinant *Quartet d'Alexandria* (1957) va donar també anomenada literària a la vila arreu del món. En el primer volum del quartet, *Justine*, al·ludeix sovint el poeta amb veritable veneració: «Sentia el vell al voltant meu, per dir-ho d'alguna manera, impregnant els ombrívols carrerons. [...] Havia convertit en tema de la seva obra els carrers i bordells d'Alexandria!». L'altre anglès il·lustre que va donar volada internacional al poeta va ser E. M. Forster. Havent estat destinat a aquesta ciutat per la Creu Roja, va trobar en Kavafis, que aleshores devia tenir uns cinquanta anys, el seu cicerone particular. La coneixença entre ambdós escriptors va esdevenir al cap de poc una estreta amistat. Ell

en va fer publicitat entre els seus compatriotes tot dedicant-li un capítol sencer en la seva obra *Pharos and Phaliron* (Londres, 1922) i obsequiant-lo amb un petit homenatge en la guia d'Alexandria que va publicar uns anys més tard.

FICCIO HISTÒRICA

Dels 154 poemes canònics, aproximadament un 40% parteixen de l'element quotidià. A partir de la contemplació de casos particulars i amb freqüència autobiogràfics, Kavafis hi dóna la seva visió de la vida i de la naturalesa humana: l'erotisme, la vellesa, el record, la fugacitat del temps, el caràcter efímer de l'existència de l'home... En el 60% restant de l'obra usa l'anècdota o ficció històrica per acabar transmetent el mateix missatge que en els versos de temàtica quotidiana i sense pretendre en cap moment allisonar ni educar. Tal volta sigui aquest aspecte el que confereix major personalitat a la seva obra: sap convertir un fet històric puntual en poesia, tot establint una "correspondència" (a l'estil simbolista) entre passat i present. En els llibres d'història —n'era un addicte empedreït!—, realitzava una laboriosa tasca de documentació sobre la qual edificava el poema. La contemplació del passat, la constatació de la continuïtat de l'home al llarg dels segles, li concedien la perspectiva necessària per explicar la vida. Una tècnica molt propera, per tant, a la de la tragèdia grega, que partia del cas concret d'un mite per empènyer l'espectador a reflexionar sobre algun aspecte de l'existència humana. En el cas de Kavafis, però, el mite, que tracta només en unes quantes de les seves peces, es veu substituït per l'anècdota històrica. L'objectiu continua essent el mateix.

Resulta sorprenent el fet que, mentre poetes grecs contemporanis s'interessen sobretot pels moments més gloriosos de la Grècia clàssica o per les gestes heroiques contra els turcs, Kavafis s'inspira —amb alguna excepció— en l'hel·lenisme,

l'època romana i el món bizantí. La seva decisió, desconcertant en aparença, deixa clar de totes totes el cordó umbilical que el manté unit a Alexandria i la seva voluntat de representar l'hel·lenisme de la diàspora. Les seves fonts històriques són Heròdot, Polibi, Plutarc i cronistes romans i bizantins. Prou coneguts són els versos d'«El déu abandona Antoni» en els quals, basant-se en les informacions que en dona Plutarc, situa el lector en el lloc de Marc Antoni abans de lliurar la darrera batalla davant d'Octavi. El poema, «*barreja de sentiment, coneixement i pensament*» segons Seferis, és una profunda reflexió sobre la vida de l'home:

*(...) la teva sort que ja cedeix, les teves obres
que han fracassat, els plans d'una vida que tots
han acabat en pura il·lusió,
tot això, inútilment no ho ploris.
Com qui està preparat de fa temps, amb coratge,
digues-li adéu, a aquesta Alexandria que fuig.
Sobretot no et creguis objecte d'una burla, no diguis
que era somni (...)*

(El déu abandona Antoni) (CR)

La seva pàtria no és Grècia —malgrat els estrets lligams que hi manté—, sinó la cultura i llengua gregues en el sentit més vast del terme. Això no significa, però, malgrat el que puguin afirmar alguns crítics, que es desentengui dels problemes polítics de la Grècia moderna. En tenim una bona mostra a «Combatents de la Lliga Aquea», peça que escriu el 1922 després d'esdevenir-se la Catàstrofe, és a dir, la pèrdua de les colònies gregues de l'Àsia Menor (actual costa de Turquia) i l'esgarrifosa matança d'Esmirna: milers de grecs van morir a mans de les tropes de Kemal Atatürk mentre intentaven fugir a la desesperada. Kavafis estableix un paral·lelisme entre aquest desastre i la caiguda definitiva de la Grècia antiga davant de les legions romanes:

*Valents, vosaltres que lluitàreu i que caiguéreu plens
de glòria;
que no vau témer un enemic que ha estat victoriós
arreu. (...)*

(Combatents de la Lliga Aquea) (JF)

Sobre aquests tràgics fets que s'han acabat convertint en un dels temes més recurrents de la literatura grega contemporània, ell mateix havia expressat amarat de llàgrimes: «*Hem perdut Esmirna, hem perdut la Jònia, hem perdut els déus...*». Semblantment, la seva obra tampoc no resta al marge de fets contemporanis que colpeixen la sensibilitat del poeta, com és el cas de «27 de juny de 1906 a les dues de la tarda» en què fa referència a la brutal execució a mans de soldats britànics de quatre persones en el poblet egipci de Densuai. Kavafis, però, fent-se testimoni del detall, històric o quotidià, és capaç de transcendir-lo per

tal de transmetre un pensament universal sobre l'existència humana. Es pot ben afirmar, doncs, que Kavafis és, amb totes les de la llei, un humanista. Per això, tal com succeeix amb tots els grans poetes, la seva obra continua vigent.

COS MEU, RECORDA

Si fins aquí he analitzat els conceptes de forma, espai i temps dels poemes kavafians, és a dir, aspectes més aviat estructurals, a continuació m'endinsaré en el rovell de l'ou, en el nucli del seu missatge, en el contingut. Què ens vol dir Kavafis amb els seus versos?

La vellesa. Al voltant dels quaranta anys, el poeta pateix una crisi que l'empeny a recloure's en si mateix i a refugiar-se en els seus versos. Desencisat en comprovar una i altra vegada la incomprensió social que generen tant la seva homosexualitat com la seva afició a les lletres, Kavafis es complau a autocontemplar-se prematurament vell:

*Dins un cafè ple de brogit, en un racó,
inclinat sobre la taula, seu un vell,
amb un diari al davant, sense companyia.*

*I en el desengany de la vellesa miserable,
pensa que fruï molt poc dels seus anys,
llavors que tenia força, eloquència, bellesa.*

*Sap que ha envellit molt. Se n'adona, ho comprèn.
I el temps en què era jove li sembla com ahir.
Quin interval tan curt, quin interval tan curt! (...)*

(Un vell) (ES)

Això li concedeix la distància temporal que el poeta necessita per escriure sobre fets i sensacions que l'han commogut: sobre els amors de jove, sobre la contemplació de la bellesa... El vell

d'aquest poema és el mateix poeta. Lluís Llach, per cert, en féu una esplèndida versió musicada, "A la taverna del mar".

La vida i la mort. Des de la talaia de la vellesa contempla tràgicament la vida, una vida efimera al darrer terme de la qual —detall que Kavafis rarament deixa de recordar-nos— ens espera un destí inexorable: la mort. Aquesta mort definitiva acabarà implacablement amb les nostres vanes esperances:

*(...) Són els nostres esforços com els dels Troians.
Creiem ardits que amb decisió i audàcia / canviarem
l'animositat de la fortuna
i restem a fora per tal de combatre.*

*Mes quan arriba el moment crític,
la decisió i l'audàcia ens abandonen;
la nostra ànima es torba, es paralitza;
i correm tot el llarg de les muralles
cercant la nostra salvació en la fuga.*

No obstant és certa la nostra caiguda. (...)

(Troians) (ES)

La bellesa. Tenint en compte que la vida és breu i que la mort indefugible està a l'aguait, Kavafis creu que només dues coses donen sentit a l'existència humana i distreuen del fatal desenllaç: la contemplació de la bellesa i el gaudi de l'amor. El poeta, seguint el model de l'antiga pederàstia, es delecta referint la bellesa de nois joves. A través de la poesia immortalitza la bellesa com si fos un retrat:

*Va enllestir la pintura ahir al migdia. Ara
l'examina en detall. (...)*

Duu a sota, una camisa

*de color rosa; oberta, per tal que es deixi veure
quelcom de la bellesa del seu pit, del seu coll.*

*(...) La tonalitat té el matís sensual
que volia obtenir quan li pintava els ulls,*

quan pintava els seus llavis... La seva boca, els llavis fets per l'acompliment d'un plaer exquisit.

(Retrat d'un jove de vint-i-tres anys, fet per un amic seu de la mateixa edat, aficionat) (JF)

L'erotisme: desig i plaer. Kavafis, educat en una moral britànica, severa i puritana, esdevé un epicuri convençut que fa del plaer de l'amor un absolut. Cal gaudir-ne sense traves —ens recomana el poeta— a fi de no lamentar, en arribar a la vellesa, haver viscut en va:

Joia i perfum de la meva vida, el record de les hores en què vaig trobar i vaig tenir la voluptat, tal com la volia.

Joia i perfum de la meva vida, per a mi, que vaig detestar tots els plaers d'amors rutinaris.

(A la voluptat) (ES)

L'erotisme kavafià es recrea en el desig per acabar extasiat-se en el seu compliment. És un amor homosexual, un "amor grec", que el poeta descriu autobiogràficament despullat d'excuses i de parafernàlies, com si d'una instantània es tractés, i l'eleva a categoria literària:

L'acompliment del seu plaer anòmal s'ha fet. Del llit s'han aixecat, i es vesteixen corrents sense dir res. Surten a part, d'amagat, de la casa; i mentre van mig inquietos pel carrer, sembla com si els fes por que en ells alguna cosa indica quin és el llit on jeien no fa gaire.

Com, però, hi ha guanyat la vida de l'artista. Demà, passat demà, o dintre d'uns anys, s'escriuran els versos plens de força que aquí han tingut el seu origen.

(El seu origen) (JF)

El record. Quan el cos, malmès pel pas dels anys, ja no permet al poeta fruit del gaudi sexual, només el poder evocador del record a través de la poesia aconsegueix alleugerir el dolor que li provoca tal mancança. El record, doncs, es converteix en el seu analgèsic particular per combatre la malenconia i la senectut. En aquests versos tan diàfans, Kavafis fusiona de manera paradoxal però volguda cos i ment: és tot el seu ésser que, a mode de succedani, s'aplica a l'acte de recordar:

Cos meu, recorda no solament com t'han arribat a estimar, no solament els llits on has jagut, sinó també aquells desigs que per tu llüien dins els ulls obertament! (...)

(Recorda, cos ...) (CR)

LES TRADUCCIONS DE KAVAFIS AL CATALÀ

L'obra de Kavafis recala a Catalunya cap a la meitat dels anys 40. Gabriel Ferrater, en tornar de l'exili a França, porta uns quants poemes de l'alexandri traduïts al francès per Marguerite Yourcenar i Constantin Dimaras i els fa arribar a Carles Riba. Aquest queda entusiasmat amb la lectura de les poesies. El 1956 la novel·lista grega Júlia Iatridi visita Barcelona, coneix el matrimoni Riba-Arderiu i conversen sobre Kavafis. Neix entre tots tres una bona amistat i ella els n'envia des d'Atenes els textos originals.

D'aleshores ençà, han estat moltes les traduccions del poeta grec a la nostra llengua, però no totes susciten el mateix interès, ja sigui per la seva qualitat o per l'escassa representativitat de les composicions traduïdes. D'entre les versions parcials més recomanables, cal esmentar els 27 poemes traslladats encertadament al català per Carles Miralles.¹ Joan Ferraté fou el primer d'aple-

1. *Set poetes neogrecs*. Barcelona: Edicions 62, 1988. MOLU.

gar i traduir al català tota l'obra kavafiana en un mateix volum.² És una traducció correcta i força celebrada perquè intenta abraçar tots els versos i això permet al lector una visió de conjunt molt difícil d'obtenir en la resta de casos. Després d'una primera versió al català de 88 poemes, en aquesta edició apareixen traduïts els 154 poemes canònics i 13 peces més de l'arxiu del poeta. Però de totes les traduccions de què disposem, destaca pel seu rigor la dels 66 poemes efectuada per Carles Riba i publicada per l'editorial Teide tres anys després de la seva mort (1962).³ Riba hi exhibeix, com és costum, un domini absolut del grec en tots els seus registres i un magistral control de la llengua pròpia. En llegir-los, el lector experimenta tal sensació de naturalitat que té la impressió que els versos han estat escrits originalment en català.

Va tenir cura d'aquesta edició el gran neohel·lenista Alexis Eudald Solà, que va completar la tasca de Riba tot traduint 66 poemes més dins la mateixa editorial (1975). Les traduccions d'Eudald Solà també denoten un absolut coneixement del grec modern. Ambdues publicacions són doncs complementàries (132 poemes en total), amb el text original grec i la corresponent traducció en català. Compten, a més a més, amb unes acuradíssimes introduccions i notes. Malauradament ja resulten molt complicades de trobar fora de les biblioteques o de les llibreries de vell. Seria extraordinàriament bo que algun dia poguéssim disposar d'ambdós reculls aplegats en un sol volum bilingüe.

LA "PETITA TRAÏCIÓ" DE RIBA

Riba és el gran mestre de la traducció de textos grecs a la nostra llengua; d'això no en resta cap

dubte. Quan li arriben els versos de Kavafis, es dedica en cos i ànima a la feina de traslladar-los al català. Jo crec, a la inversa del que alguns crítics han defensat, que és precisament la desinhibida expressió de l'erotisme en la poesia de l'alexandrí el que fa que Riba s'hi senti tan identificat. L'erotisme, de fet, es manté sovint latent darrere les composicions poètiques de Riba, encara que sigui de manera dissimulada o subliminal, potser per salvar la censura del moment o bé per preservar moralment la seva imatge. Penso que aquest és justament el motiu pel qual Kavafis li resulta tan atractiu i tan proper. Josep Pla, amb l'agudesa que el caracteritzava, havia arribat a comentar que Kavafis "*fou el Riba més autèntic*", és a dir, la poesia que ell hauria volgut però no havia gosat escriure. Ara en tenia l'excusa i l'oportunitat: podia expressar-ho mitjançant una traducció.

L'acte de la traducció sempre comporta unes quantes traïcions, atès el difícil equilibri que cal mantenir entre el text emissor i la llengua receptora. Així ho expressa la coneguda dita italiana: "*traduttore, traditore*". I en el cas de la poesia, la tasca resulta doblement complicada. Segons el meu parer, la traducció de Riba és la més curiosa de totes, però, malgrat tot, comet una repetida traïció que, considerant el domini que demostra posseir tant del grec com de la nostra llengua, segur que no és fortuïta, sinó conscient i meditada. En una lectura atenta dels coneguts versos d'"Ítaca", tot confrontant el text original i el traduït, hom pot detectar-hi alguna astuta manipulació. Aquest poema, que cito només a tall d'exemple, és un dels més emblemàtics de l'alexandrí. Lluís Llach el convertí en cançó amb molt d'encert. Identificant el lector amb el mític Ulisses, Kavafis hi explica obertament com entén la vida (com un viatge) i allò que li dóna tot el sentit:⁴

2. *Les poesies de C. P. Cavafis*. Barcelona: Quaderns Crema, 1987.

3. Més endavant seria reeditada per Curial Edicions (1977).

4. El subratllat és meu.

*Quan surts per fer el viatge cap a Ítaca,
has de pregar que el camí sigui llarg,
ple d'aventures, ple de coneixença. / (...)
Has de pregar que el camí sigui llarg.
Que siguin moltes les matinades d'estiu
que, amb quina delectança, amb quina joia!
entraràs en un port que els teus ulls ignoraven;
que et puguis aturar en mercats fenicis
i comprar-hi les bones coses que s'hi exhibeixen,
corals i nacres, ambres i banussos
i delicats perfums de tota mena:
tanta abundor com puguis de perfums delicats;
que vagis a ciutats d'Egipte, a moltes,
per aprendre i aprendre dels que saben. (...)*

(Ítaca) (CR)

Un dels recursos que el poeta alexandri utilitza amb freqüència per remarcar les idees més importants és la repetició de paraules o de versos sencers. Riba és conscient de la transcendència del poema i el detall de la repetició no li passa pas per alt. De fet, segurament se sent molt a prop de Kavafis quan aquest sosté que tant de bo que la vida sigui el més llarga possible (“*has de pregar que el camí sigui llarg*”) i que sense el plaer intel·lectual (“*aprendre*”) ni el plaer de l'amor (“*perfums delicats*”) el viatge no paga la pena. Hi ha, però, en Riba, un canvi de perspectiva respecte a la visió kavafiana. El poeta català es nega a acceptar veure reduït només a un contacte físic aquell erotisme que ell concep carregat també de matisos espirituals. A Riba el sedueix moltíssim l'expressió del desig i de la passió eròtica que constantment evoca Kavafis, però no li interessa tant la descripció sense complexos de la relació homosexual. En la seva tria, per exemple, bandejja aquells poemes que rememoren explícitament aquest fet. És precisament per aquest motiu que l'expressió grega (“*hêdoniká myrôdiká*”), que tant Ferraté com Miralles no dubten a traduir per “*perfums voluptuosos*” —tal volta l'única traducció possible—, Riba la suavitzava tot deixant-la en

“*perfums delicats*”. L'olor del sexe que ha quedat gravada en el cervell del poeta grec no és “delicada” sinó tan penetrant que és capaç de fer reviure en el record amors d'un passat llunyà. Riba s'impli-ca fins a tal punt en la seva magnífica traducció que acaba adoptant gairebé com a seus els versos kavafians. Només així s'entén que no pugui resistir la temptació de manipular el text original i de convertir el “plaer sexual” en “goig amorós”. O sigui, de convertir els “perfums voluptuosos” en “perfums delicats”...

Una “petita traïció” absolutament justificada si tenim en compte la profunda identificació que es produí entre Riba i Kavafis. D'una tal simbiosi en resten influïts els darrers poemes que va escriure el gran hel·lenista català (*Poemes per a un nou llibre encara sense títol*), amb una sensualitat un xic més explícita que en la seva obra anterior. Elements que afegeixen un al·licient més, si cal, a una lectura aprofundida dels textos kavafians.

SALVADOR OLIVA I MARCH (Igualada, 1967) és llicenciat en grec i professor de llengües i cultura clàssiques a l'IES Alexandre de Riquer de Calaf. Vocal i cofundador de la secció d'Estudis Clàssics del CECI “Prometeu Encadenat”. Autor dels llibres d'ensenyament *Mitologia grecoromana* (2001) i *Entre l'àgora i el fòrum. Cultura clàssica* (2004).